

ДОЛАЗАК У БЕОГРАД И ЖИВОТ ЈЕДНОГ ЗАНАТЛИЈЕ У XIX ВЕКУ

Деца као деца, у свима поднебљима иста, само ако су здрава и добро исхрањена, увек орна за игру и дечје несташлуке. Тако и мали Јања, с његових десет или дванаест година, чим је доручковао зграбио капу и излетео из куће, потрчао, а за собом чуо глас мајке:

— Јања не иди далеко, дођи на време кући да се отац не љути.

На улици већ су га чекали неколицина вршњака. За ове безбрижне малишане нису постојали ни грчки устанак, ни Хетерија, ни присуство турске војске у граду, није их се тицало ништа сем њихове игре. Већ после неколико минута били су у једном маслинаку, где су уз дечју грају отпочињали своју омиљену игру, а она је за њих постајала стварност, као што су и одраслима свакодневне обавезе.

Било је то око 1828 године у Атини. Грчки устанак био је још у пуном јеку. Турци, мада тучени 1827 године код Наварина од савезничке флоте Француза и Енглеза, нису попустили у својим настојањима да угуше устанак грчких родољуба. Поред борби које су водили у унутрашњости земље, чинили су многе пакости грчком живљу у градовима, нарочито у Атини. Ограничавали су кретања, контролисали пловидбу и довоз намирница, а сем тога често и много хапсили. Њихова окрутност и бездушност најбоље се оцртала у догађају који се десио јутра с којим почиње ово излагање.

Дечју игру прекидоше звуци зурли и таламбаса. Тај млади нараштај увек радознао, као и све младе животиње, истрча на улицу да посматра пролазак војске. Један

овећи одред напуштао је Атину. Напред коњаници, за њима пешадија, артиљерија, и на крају комора, осамарени коњи под товаром и неколико кола покривених арњевима. Комора је била праћена наоружаним пешацима.

Не очекујући никакво зло, деца су посматрала пролазак трупа, уз притајена дошаптавања и пригушене осмехе због необичних ликова који су промицали. У току те нове забаве, били су изненада опкољени, војници их силом похваташе и поведоше колима. Дечја отимања и запомагања нису помагала, јер су их ућуткале и уразумиле батине. Возили су их раздвојене у колима, а време је полако одмицало. Јања пошто увиде да су доста одмакли од Атине, услед страха од родитеља и њихове оправдане љутње, због и сувише дугог закашњења, поче натуцајући турски молити да га пуште. Преклињања, молбе и плач нису ништа помагали. Кола су и даље одмицала уз престрављена и уплакана лица малишана. Од страха и суза ни понуђен хлеб нису прихватили. Тек пред ноћ пустили су их да сиђу с кола, али још увек опкољени војницима. И тад прихватише прву храну коју су добили. Пре него што је пао мрак, поново их сместише у кола на лежаје од сена.

Јању није хватао сан, са сузама у очима које нису биле више од страха, већ од бола, мислио је на кућу и као да је чуо мајчин глас: „Јања не иди далеко.“ Замишљао је оца у бризи за њим, а мајку је видео уплакану и избежумљену од страха. Следеће дане проводио снужден са сузним очима, увек на истом месту у колима, док је војска полако одмицала напред, све даље и даље од његове куће. Првих дана мало је говорио, туга и плач гушили су му речи у грлу. Али, после неког времена помало привикнут на невољу која га је снашла и несвесно

¹ Овај састав прочитан је 13. јануара 1969 године на састанку Клуба пријатеља историје града Београда,

одговарао је на питања, а оно оскудно знање турског језика почело се постепено проширивати. Уз то некако и невољно почео је услуживати војнике, ваљда да прекрати досаду и да мање размишља о себи. Радио је послове које није обављао у кући, а често му је било жао што није био исто толико услужан према мајци.

Одред је полако напредовао према северу, упочетку уз велику опрезност, док се налазио у устаничком крају, стога су ноћу постављане чешће страже, патроле су обилазиле границе логора, а претходница и побочнице могле су се видети на околним брдима. Ово је Јању забављало и чудило се, а личило му је да се и одрасли играју војске.

У току марша пролазили су кроз села и мање вароши, за које није знао које су. Али чуо је да ће ускоро стићи у Солун. Неко му је рекао да ће га одатле вратити лађом у Атину. Мада је био дете, није поверовао овој шали, а на грчком је одговорио: „лажеш као сваки Турчин“. У солунском пољу трупа се одмарала и снабдевала за наставак пута, а пошла је даље у знатно смањеном броју.

Једном при дужем одмору рекоше Јањи да се умије, очешља и очисти. Кад је био спреман одвели су га једном старијем врло озбиљном човеку, на њему је било много лепше одело и разликовало се од војничког. После неколико питања, на које је Јања кратко и без размишљања одговарао, овај се осмехнуо и позвао га да му приђе, помиловао га и благо му рекао:

— Јања, отсад ћеш остати уз мене да ме послужујеш.

Доцније је сазнао да је то паша. Одмах се прихватио нове, али, не и тешке службе, то су били ситни послови: из ибрика сипао је воду кад се паша умивао или прао руке, трчао је по жеравицу да му припали дуван, мењао воду у наргилама, служио госте кафом и ратлуком, а ови су били чести и бројни, нарочито у већим местима у којима су се дуже задржавали. У Скопљу је добио ново одело, али не какво је имао на себи кад су га одвели из Атине, већ много лепше и украшеније, хаљине сличне онима какве носе турски војници.

Паша је био веома строг, војници и официри стрепили су од њега док је према Јањи показивао извесну наклоност и опходио се благо и нежно, а малишан за узврат на ту љубазност повећавао је своју ревност. Због те послушности и да би га учинио још приврженијим, купи му у Нишу пушчицу, која је Јањи чинила велико задовољство, а још веће кад је паша наредио

једном војнику да је напуни и опали из ње. Јања је очекивао да ће добити и барут, али, из предострожности паша је забранио да му се даје. С пушчицом о рамену дочекивао је пашине госте, али кад их је служио пушку је остављао пред пашиним собом. Често од гостију кад их испраћаше добијао је по мало бакшиша по коју пару а каткад и читав грош.

После краћег бављења у Нишу пут је настављен до Јагодине, где је војсци обећан дужи одмор. А Јања звецкајући у цепу с оно мало бакшиша, што је уз пут добио, смислио је свој план. Једног дана кад је паша изјахао и кад је био поуздан да неће бити примећено његово одсуство, отрчао је у јагодинску чаршију. Загледао је дућане, обилазио занатлијске и веће трговине, па му се поглед заустави на једној мањој болтадијској радњи са ситном робом. Смело уђе у радњу, па затражи на турском језику за два гроша барута. Трговац, средњих година, одмери малишана и видевши га у турском оделу, зовну чирака и рече му на грчком:

— Дете је, не зна шта купује, дај му онај овлажени барут.

Јања увређен што трговац тако мало уважава његову куповину, одговори му на грчком језику:

— Нећу ја влажан барут, дајте ми сув, онај најбољи.

Трговац изненађен како малишан течно говори грчки, и сам настави истим језиком:

— Дете, откуда ти знаш грчки?

— Ја сам Грк.

— А тако! Зашто онда носиш турско одело?

— Купио ми паша.

Разговор су наставили и убрзо је Грк трговац сазнао све о Јањи, о његовим родитељима и како је одведен из Атине. После дужег разговора трговац га као узгред запита:

— Би ли хтео да се вратиш у Атину?

Без размишљања Јања је одговорио:

— Само кад бих могао, одмах бих пошао.

Трговац је мало размишљао, а да би себе обезбедио рече:

— Дођи сутра по сув барут. — Ту мало застаде па ипак настави, а ја ћу размислити како да те пошаљем кући. И ти још једном промисли, па ћеш ми рећи шта си одлучио. Само о нашем разговору не говори ником.

Јања је сасвим заборавио на барут, ради којег је дошао у чаршију. Видевши да се

дуже задржао него што је мислио, трком се вратио у пашин стан. Од тог момента само је мислио на своје родитеље и дом у Атини. Следеће јутро дигао се с истим мислима, стога је тражио самоћу, склањао се, морали су га дозивати и потсећати на послове које је морао да обави. И деца могу бити брижна и замишљена, па и расејана, што је одавало и овог јутра Јањино држање.

— Шта је теби данас, Јања? те морам сваки час да те зовем, питао је паша.

— Боли ме зуб. Да то изгледа што истинитије, прихватио се вилице.

— Ако те много боли наредићу да те одведу берберину, они вешто ваде зубе.

Поплашен да му не страда здрав зуб, Јања рече:

— Не боли баш много, може да се трпи, али ако почне више боleti, мораћу га вадити сутра или прекосутра.

То поподне чим је паша по ручку мало прилегао, Јања је отрчао у чаршију. Лако је нашао Грков дућан, и пре него што је ушао обазрео се лево и десно. По ручку у топле августовске дане улице су обично пусте, и овог пута нигде ниједног пролазника, те безбрижно уђе у радњу. Грк је иза тезге дремао подбочен на шаку, кораци га тргоше, а кад угледа дечка рече:

— Дошао си. Тад и сам изађе пред радњу да се увери, није ли малишан био праћен или ухођен. Пошто се увери да је улица пушта као у поноћ, врати се у дућан и настави: — дакле, хоћеш сув барут.

— Па и то, али сам дошао више због оног другог.

— Изгледа ми да си се решио да идеш кући.

— Јесам.

— Да ли је когод приметио од пашиних људи кад си пошао од куће.

— Нико ме није видео, изашао сам кроз башту на задњи излаз. Тад трговац узе Јању за руку и уведе га у мали собичак иза радње, а посла чирака у дућан да дочекује муштерије, а сам поче:

— Да знаш, док је твој паша у вароши и док не оде и последњи војник, морам те крити, тако да те не могу наћи ако би те случајно тражили. Мораш ми обећати да ћеш ме слушати и да се нећеш мицати с места где ћу те оставити, а ја ћу се старати о теби, имаћеш увек довољно хране и воде. Колико ће трајати то твоје прикривање не могу ти рећи, све зависи од одласка војске. Ово схвати озбиљно, а пре него што ми одговориш добро размисли.

— Надао сам се да ћу још ноћас путовати, али, кад је тако пошто постоји опасност и за мене и за вас, пристајем.

— Пошто си сагласан прво мораш скинути то одело, место њега добићеш друго. Ово твоје однећу на Мораву, оставићу га на обали да мисле, ако те буду тражили, да си се утопио.

Мало за тим Јања је био преобучен. Трговац је спаковао његово турско одело, у намери да га у сумрак однесе на обалу. Затим одведе Јању на таван и смести га у неку дубоку кацу из које није могао сам да изађе. Да му буде удобније донео му је нарамак сламе, мало јастуче и једно старо ћебенце. Тад му још једном строго нареди да ту мирује. Кад му се учинило да чека читаву вечност, Грк му је донео вечеру и рече:

— Већ су те тражили! Пашини војници обилазили су све бербере и распитивали се за дечка у турском оделу. Не разумем зашто су те тражили у берберницама.

Тад му Јања објасни како је пашу слагао да га боли зуб, и да му је овај рекао да ће га послати берберину.

Мада је било неудобно у каци, изморен узбуђењима Јања је целу ноћ добро спавао. Рано, у прво праскосорје, Грк га је извадио из каце да се умије и да са њим доручкује. Потом га је вратио на таван у његово склониште.

Вероватно тек што је оданило чуо се топот коња и глас пашиног сеиза Алије, како га дозива. Тог и следећег дана коњаници су чешиће навраћали и дозивали: Јања. Јања. А он је од страха и дах задржавао, да га не би приметили. Никад минути нису му спорије пролазили, него тих првих дана, кад је у каци, као у некој дубокој јами седео, а од страха није умео да мисли. Једино благо поступање Грка, крепило га је и враћало разуму.

Трећег дана кад га је извадио из каце рече му:

— Твоје одело које сам оставио на обали однели су. Мислим да те неће више тражити.

После овог сазнања и Грк и Јања били су безбрижнији, али из предострожности остао је и даље у свом неудобном склоништу. Ово дуго и мучно тамновање трајало је дуже него што је очекивао. Тек десетину дана доцније, једног јутра, Грк га је обрадовао:

— Јутрос је отпутовао паша с војском.

Настали су лакши дани. Истина Јања по изласку из склоништа изгледао је као да је прележао неку тешку болест, убледео

је и омршавео. Било му је одобрено да се може кретати по башти, а добијао је бољу храну да се опорави.

Једно вече трговац му рече: сутра путујемо. Следеће јутро била је недеља. Пошли су у ране часове, али не сами, придружио им се још један Грк, са још једним дечаком кога су као и Јању украли од Турака. Тад је дознао да путују у Крагујевац. Стигли су пред подне. Кола и коње оставише у једној механи, па се пешке упутише у Милошев конак.

Без много формалности, после пријаве увели су их пред коца Милоша. Соба у коју су ушли била је пространа, са миндерлуцима, на зидовима: пушке, јатагани, ножеви и пиштољи сви у сребро оковани. У средини собе велика софа, а око ње седели су по поду Милош и његово двоје деце, Милан лево, а Михајло десно и још неколико људи. Придошлице приђоше Милошевој руци, а домаћин по старом народном обичају понуди госте да седну и да се прихвате и још рече:

— По ручку ћемо разговарати.

Оба Грка и деца прихватише се кашика и почеше кусати купус с овчим месом, које су јели и сви присутни. Деца нису разумела разговор који је вођен о ручку, али им је пажњу привлачио млађи дечак, кога је отац ословљавао: Миња, и који се неколико пута насмешио на мале Грчиће. По ручку пошто се соба мало испразни, Милош седе на миндерлук, подви ноге пода се, прихвати донешени чибук и припали дуван трудом и кременом. Тад се обрати трговцима да му изложе због чега су дошли.

Један за другим трговци изложише како су ослободили децу и молили Милоша да предузме што нађе за најумесније, да се деца врате родитељима у Атину.

Милош их је пажљиво слушао а кад мало размисли, рече:

— Није zgodно време да се деца шаљу у Грчку, али, чим се прилике мало среде наћи ћу пута и начина да то учиним.

Милошове речи мало онерасположише Грка. Разлог што им није удовољио жељи био је разумљив, те 1828 године у очекивању хатишерифа избегаван је сваки повод којим би се замерило Турцима. Да некако задовољи Грке, похвалио је њихово старање о деци и обећао им да ће се бринути о њима. На то Љубица, која је слушала цео разговор рече:

— Милошу, ја сам мати, па кад се бринем о својој деци, дозволи да ја водим надзор и о та два сирочета.

— Теби то више и приличи, само деца не могу остати у Крагујевцу, послаћу их у Београд да уче неки занат, а ти ћеш сазнати где ће деца бити, па води рачуна о њима.

Тад се Милош обрати деци и запита Јању за име. Кад је чуо рече:

— То је мало необично име, да будеш што мање примећен од сада ћеш се звати Јован.

Тад му Јања, преко Грка који је тумачио, одговори и на друго питање, како се презива, Милоша то не задовољи, те запита и за очево име. Кад чу да му се отац зове Спиридон рече:

— Од данас си Спиридоновић.

И тако Јања Склепас, без много формалности, без свештеника и кума постаде Јован Спиридоновић. Исто тако и друго Грче постаде Српче.

С овим је разговор био завршен. Грци се захвалише Милошу и Љубици, поздравиле се са децом, па одоше натраг у Јагодину, а малишани остадоше у конаку на Љубичином старању.

Овде се завршава први део усменог предања, онако како се у породици и преноси с колена на колена. У даљем излагању поред предања биће изнете и чињенице нађене у архивима и књигама.

Колико су деца остала у Крагујевцу и како су стигла у Београд није познато, али из једног писма које је Тихомир Ђорђевић унео у своју књигу „Живот и обичаји народни“, види се да је писано у Београду 18. септембра 1828. године у којем Стојан Симић јавља кнезу Милошу између осталог:

„По налогу Вашег Сијатељства“ итд. ... затим следује: „Од оних два Грчета млађег сам дао Лази, бившем ортаку Наумовом, а другог неком аџији тенећеџији, правом Грку, који је такођер, као и Лаза, добар у сермији, а и он је бећар и поштен човек, и обојица су ови примили ову децу усрдно и обећали се у будушће о њиховом воспитанију старати се...“ (Кнежевска канцеларија Београд, Народна канцеларија 1828).

У потрази ко је тај Лазар „бивши ортак Наумов“ у истој књизи Тихомира Ђорђевића у попису приликом удаје кћери кнеза Милоша побројана су имена лица и еснафа који су Петрију даривали. Међу њима и имена двају абација, један је у списку именован Х Лазар (доцније утврђено да је хација), а други само: Лазар ортак Наумов. Кога Наума то није било могућно утврдити. Али у књизи: „Мајстори абацијског есна-

фа“, која се води од 1840 године, не постоји ни један од та два Лазара; изгледа да у поменутој години већ нису били у животу или су напустили свој занат. У једном списку „Арача царских“ из 1826 године, који је објављен у књизи „Судске одлуке“ пописана су лица независних занимања, а такође и обвезници по еснафима. У одељку о абацијама налазе се и имена двају Лазара. Под бројем 33. Лазар Николајев, бивши устабаша, под истим бројем још три имена, вероватно његових помоћника. Даље под бројем 39. и Хаџи Лазар.

Може се претпоставити да је Лазар Николајев исто лице које Стојан Симић у својем писму назива: „Лазар бивши ортак Наумов.“ У осталом ако се не може с извесношћу утврдити који је мајстор прихватио Јању, зна се поуздано да је у Београду од 1828 године учио абацијски занат.

Мало података има о његову шегртовању и калфовању, али се зна да је био вредан и приљезан. По рукопису који се може видети у абацијским књигама, његов се исписаношћу знатно разликује од осталих абацијских потписа, те се може закључити да је похађао у Атини а такође и у Београду неку школу. Из овог времена постоји предање да је био одан своме мајстору, и као што је Лазар „бивши ортак Наумов“ обећао, види се да се одиста старао о његову „воспитанију“. Поред учења заната мајстор га је саветовао, да чува новац који је добијао од муштерија, кад им односи сашивену робу. Јања је тај савет прихватио и још једном доказао да у њему и даље живи Грк. Сем ових података зна се да је сваке године у одређени дан морао посетити књегинју Љубицу, а она је преко својих момака сазнавала од Јањиног мајстора о његову владању. И кадгод би отишао код књегинје, она је хвалила његову вредноћу и саветовала га да и даље истраје. При тим разговорима обећала је да ће га помоћи кад буде стасао и кад се оспособи да отвори своју абацијску радњу.

Први податак о Јањи као занатлији налази се у књизи „Мајстори абацијског заната“ коју је водио еснаф од 1840 године. Под бројем 29. уписан је Јња Спиридоновић. У ставци одакле је, стоји: из Грчке, из Атине, даље још два податка, „вероисповеденије“: источно; а у рубрици: „Кад је полагао мајсторски испит“, пише: испит није положио. У овој књизи до 1843 нису попуњаване све ставке, тек од тог времена уписује се кад је који калфа произведен за мајстора, а од 1851 и кад је полагао мајсторски испит.

Из поменуте књиге сазнаје се да је Јања мајстор, али од када нема података. По свему изгледа да је то звање добио знатно раније, а да је те 1840 године већ чврсто стојао на својим ногама. Од доласка у Србију до 1840 прошло је дванаест година, по еснафским узусима, морао је бити три године шегрт, а исто толико и калфа. Кад је испунио свој калфалук, још је свакако и даље код истог послодавца радио под ајлуком у звању мајстора.

Према данашњим сазнањима кад летилице бацимо поглед на XIX век, видимо да је то доба великих политичких напредака и слободоумних идеја, наглог развоја у наукама, доба великих списатеља и што је најупадљивије: време безбрижна и лака живота. Да, тако је било у Европи, али у Београдском пашалуку после Милошевог успеха и делимичне слободе, није се збијало све како се желело.

Оставимо мало по страни Јањин живот, да бисмо сагледали какве је тешкоће морао да преброди, да и поред нередовних прилика и непредвиђених околности успе у својем послу.

Пошто је Милош 1815 склопио споразум с Али-пашом Марашлијом, почела је постепено изумирати турска власт, а српска се рађати. Само то стварање нове унутрашње управе није се могло обавити у току ноћи, па ни за годину или две, за то су биле потребне деценије. Сметњи је било много, највеће су биле неписменост и тешке комуникације, осим тога Милош још није имао одрешене руке, морао се обраћати паши, плаћати данак, трпети Турке, а такође је био обавезан да прихвати и све уговоре које су Турци потписали са својим суседима.

Живот у земљи ипак је кренуо набоље, нарочито по селима, а трговина и занати почели су напредовати. Ово побољшање било је осетно боље него у околним пашалуцима, па је разумљиво да су се у недовољно насељену земљу почели досељавати Босанци, Херцеговци, Црногорци, Власи па и многи Срби из Аустрије. Овај напредак био је особито упадљив кад су се, нешто доцније, Турци почели селити и продавати имовину, куће и дућане. Али, са друге стране, указа се нова опасност од трговаца из Аустрије, јер ови почеше у већој мери, него дотада, користити свој повлашћени положај који им је пружао ранији трговински уговор између Аустрије и Порте, те навалише пребацити своју робу у Београдски пашалук. Правитељство и Милош да спрече то, покушали су да чине сметње аустриј-

ским трговцима. Али они затражише помоћ од свог конзула у Београду, а овај позивајући се на уговор с Портом, везао је Правитељству руке, те је и даље роба пребацивана преко границе у Србију. Та роба фабричке израде била је јефтинија и нешто боља него производи наших недовољно обучених мајстора, који су још увек радили скромним алатом и без машина.

Роба из Аустрије продавана је на велико београдским трговцима или им је давана у комисион, а ови су је растурали по целом пашалуку. Ова конкуренција још се појачала досељавањем аустријских трговаца у београдску чаршију, а финансијски јачи почеше гушити српске трговце.

Први који осетише ту навалу робе били су папуције, чизмари и обућари, нешто доцније та конкурентна роба погодила је и опанчаре. Невоља наших занатлија у главном је потицала од чињенице што је сав основни материјал од којег су производили своју робу, увожен највећим делом из Аустрије уз неповољнију царину, скоро трипут већу него што је плаћано за исту тежину готове робе.

Следећи еснафи после папуцијског и обућарског били су абацијски, терзијски и кројачки који беху пољуљани прекомерним увозом стране робе. У другој половини XIX века ове занатлије беху потиснуте још више, на њихову невољу стара варошка ношња почела се губити, а нова европска узимати све више маха.

Било је и безброј других сметњи. Тако су недоучене абацијске калфе одлазиле у села и ту за свој рачун или кријући се шили трговцима, сваштарима одећу за сељаке. Затим Јевреји из Влашке и Босне унесе нове пометње. Вештији у трговини и с јачим капиталом почеше преузимати трговину у своје руке, прво у Београду, а затим и у свим већим варошима у унутрашњости. Па и торбари из Турске и Босне доносили су у села своју робу, а сељаци радо је узимали јер су куповали на својем прагу. Власти су прогониле ове торбаре, међутим и поред казни они су настављали свој посао.

Измењен начин трговине унео је пометњу у трговачке и занатске редове, те и једни и други да се унеколико обезбеде почеше образовати своје еснафе. Прво је терзијама 1817. године кнез Милош потписао еснафску уредбу. У току следеће две деценије и остали занати образоваше своје еснафе. Да заштите своје чланове еснафи су се много залагали, кад нису постизали своја права мирним путем, улагали су жал-

бе месним властима, па и Народној скупштини и Државном савету. Наши Архиви обилују тим тужбама.

Прва половина XIX века била је до некле подношљива; али, у другој половини увоз робе се знатно појачао. У Аустрији су отворане нове фабрике које су производиле робу намењену балканским земљама. Овакво стање из године у годину отежавало је положај занатлија, те многи напуштаху своје занате, узимаху друге у којима су очекивали више среће, а они материјално најслабији почеше одлазити у надничаре или слуге.

Ово је слика у најкраћим и грубим потезима, у којој су изнете појаве с којима су се морали борити трговци и занатлије током XIX века.

Да се вратимо Јањи. Као што је већ речено он је неколико година пре 1840 године постао мајстор. Већ је стасао, постао добар занатлија, умешан у свом послу тако да му није било такмаца. У то време својим радом обавезивао је свога послодавца привлачећи му муштерије, а својим изгледом обраћао је пажњу девојака, а оне су га крадомице посматрале скривене иза завеса. У абацијској чаршији био је најнаочитији човек, висок, добро развијен, лепог лика, правилне главе изразито грчког облика, као и сви Грци, угасито смеђе косе и очију, носио је бркове али је бријао браду. Међу девојкама сматран је за лепог момка. На многобројне девојачке погледе њему је запало око на Јелени, сићушној и малој, али жива ока и топла срца, те је Јању освојила својим меким погледом.

Време је било да се жени. Да би омогућио себи и будућој жени бољи живот, одлучио је да се осамостали. Од калфенске и мајсторске плате имао је приличну уштеђевину, а занатлија код кога је радио, дао му је већи зајам. Робу за радњу није хтео да купује у Београду, па се одлучи да то учини у Атини, да истом приликом види и родитеље које није видео годинама. Узимајући у обзир све трошкове које ће имати на путу, увидео је да ће му мало новца остати за набавку робе. Тад се сети обећања књегиње Љубице и од ње затражи 100 дуката на зајам.

— Јања, обећала сам ти, добићеш их. И одиста у једној кожној кесици добио је тражени износ.

Одмах затим кренуо је на пут. С великим нестрпљењем очекивао је сусрет с родитељима, братом и сестрама. Дошао је и тај дан. Да не би право с пута отишао у родитељски дом, свратио је у једну механу

да се освежи и обуче своје најбоље одело. Сећање га је добро служило лако је нашао родитељски дом. С великим узбуђењем ушао је у кућу. Било је то пред подне, сви чланови породице били су на окупу. Неколико часака ћутећи су се посматрали; брата и сестре није познао али, оца и мајку године једва да су нешто измениле. Њему се стегло грло од узбуђења, те није могао изрећи: „Зар ме не познајете“. Али те речи нису излазиле из његових уста. Наједном мати се дигла и хитрим корацима прилазила му је, а узбуђеним гласом проговорила:

— Јања, сине мој, познајем ти очи.

На то је скочио и отац, а затим грљењу и брисању суза радосница није било краја. Пошто је прошло прво узбуђење, настали су дуги разговори, препричавани су догађаји преживљени минулих година, уз влажна лица које су повремено обливале сузе. Тек следећег дана могли су говорити без узбуђења. Тад је отац прешао на озбиљан разговор. Наговарао га је да остане у Атини, и обећавао му да ће му створити могућност да се и овде убрзо осамостали. Јања му је одговорио:

— Оче, много ти захваљујем на старању о мојој будућности; али, имај у виду да сам већ сам изборио ово што сам и да сам стицајем околности постао независан и свој човек. Можда би ми овде уз твоју помоћ било веома добро и вероватно да бих се ускоро привикао на нови живот; али, има још један разлог који ме спречава да се вратим родитељском дому, верио сам девојку и дао јој реч да ћу се вратити.

— Сине, само ти овај последњи разлог усвајам. Пошто си дао реч, буди поштен и одржи је. Даље те нећу наговарати да останеш уз нас.

После тога прешли су на пословне разговоре. Јања му је изложио с чим располаже и шта жели да набави за своју радњу. Поред дуката узетих на зајам од мајстора и оних од књегиње Љубице, отац је налазио да је то мало за почетак озбиљног рада, да би могао издржати тешку конкуренцију, о којој му је Јања говорио. Стога рече:

— Од како су те одвели из Атине, на тебе нисам потрошио ни аспре. Син си ми и равноправан с осталом децом, даћу ти отприлике онолико колико сам потрошио на свако поједино дете, а сем тога и део наслеђа. Са тим ћеш моћи купити знатно више робе и по повољнијој цени него што си мислио, а и без бриге ћеш отпочети свој самостални рад. Само те опомињем, у послу чувај образ.

С новцем о којем није ни сањао, Јања је набавио робу и накуповао знатно више него што је претпостављао кад је пошао на пут. Од оног малог несрећног Грчета отргнутог од куће, који је аргатовао као шегрт и калфа, и многе године провео без родитељске љубави и топлине домаћег огњишта, одједном, срећне околности, једна за другом: осамостаљење, девојка с којом се воли и која га чека да се ускоро ожени, виђење с родитељима, братом и сестрама, неочекивано наслеђе, куповина робе на велико, учинише од оног скромног и несрећног малишана одједном срећног човека. И сам се питао коме да захвали за сва ова срећна збивања, која су се стекла у кратко време једно за другим. Од тада судбина га је миловала до краја живота, за све тегобе претпрљене у току дечаштва и прве младости. Од тада сви су му дани били у сунцу.

После једног разговора с мајком, кад јој је отворио срце, замоли је да пође са њим у цркву, да се помоли Богу за здравље књегиње и свога мајстора.

— Хоћу, сине, и ја ћу се молити од срца, јер видим да су ти они у Београду замењивали родитеље.

У Атини није се дуго задржао, будућност га је гонила да се врати у Београд. Остављајући родитеље обећао је да ће се још који пут навратити у Атину. Обећање је испунио. По причању кћери трговца Аћимићића са Саве, и њима је обавио неки посао у Атини 1848 године. Није познато да ли је још који пут одлазио у Атину да види родитеље.

По повратку у Београд отворио је своју радњу и одмах вратио дуг мајстору. Затим је посетио књегињу у жељи да јој врати позајмљене дукате и да јој исприча свој радосни сусрет с родитељима. Кад је Јања извадио кесицу с новцем, књегиња га је предахитрила речима:

— Јања, допада ми се твоје поштење; али, тај новац нећу примити, сматрај га мојим поклоном и нек ти буде амајлија у твојем послу, само не заборави, како сам ја тебе помогла, тако ћеш и ти помоћи твоје млађе.

Јања јој је захвалио и обећао да ће испунити њену жељу, што се доцнијих година и обистинило, јер је широком руком помогао своје помоћнике кад су се осамостаљавали.

Наишле су године напорног рада. По еснафским неписаним правилима, млади мајстор није могао да држи помоћнике док првог шегрта не оспособи за калфу. Те три године радио је као кртица и дању и ноћу,

а кад је првог шегрта закалфио, и њему је свануло, отада је у радњи увек имао више помоћника. Роба купљена у Атини била је на измаку, те се морао спремати на нов пут. Како је купљена роба у Атини била стамболског порекла, то се одлучио да путује у Цариград. Сад с већим искуством, добро се распитао о путу, о мензуланима и местима где ће ноћивати. Са собом је повео више момака, сви на коњима, а коње намењене товару водили су у поводу. Пут до Цариграда који су Милошеви татари, уз промену коња, преваљивали за седам дана, рачунао је да пређе за две недеље, а кад буду товарни коњи под теретом, одредио је за повратак три недеље. Пошли су сви добро наоружани, а новац је поверио оданим момцима, да се не нађе само код њега у случају какве невоље. На пут је испраћен као да полази на крај света и да се неће вратити за десет година.

У Цариграду, захваљујући знању грчког и турског језика, набављао је робу по повољнијој цени него у Атини. И овај далеки пут, поред трошкова, граничне царине и дажбина које је плаћао за пролаз појединим варошима у Турској, многоструко му се исплатио и олакшавао му да у Београду издржи тешке неприлике конкуренције.

Настао је низ година успеха у раду и стицање угледа. Добром изразом и најбољом робом из године у годину повећавао је број муштерија, а исправношћу и предусретљивошћу из дана у дан растао му је углед међу еснафлијама и грађанима. Ако је коме требао новац, знало се, наћи ће га код Јање.

Једног дана у радњу уђе један старији шегрт и пошто приђе Јањиној руци, рече:

— Послао ме газда Стојан и молио те да му позајмиш тридесет дуката.

Јања се диже, прихвати кључеве, отвори чекмеце, одброја, зави у фишек, и тражени износ без икакве провере и потврде предаде дечаку. Затим на поклопцу чекмечета записа кредом: датум и Стојану тридесет дуката. Тако се некад пословало без признаница, облигација или меница, а дуг је враћан тачно у обећани дан.

У кући, уз Јелену имао је срећан живот, за неколико година породица се умножила с петоро деце, три сина и две кћери. Мада је увек носио старовремско одело: фес с кићанком, цубе, антерију, свилени појас, звани таранболос, и чакшире потурице, у животу је радо прихватао новине. Одмах по женидби узео је српску славу, а затим и европски начин живота. У његовој кући јело се за столом, а не као некад

код кнеза Милоша за софром. Жену није занемаривао, према њој се опходио као Европљанин. Млађи мајстори, Јањини вршњаци, недељом у летње дане састајали су се у кафани „Смутековац“, тада далеко од чаршије (на том месту доцније било је стрелиште, а данас предузеће „Рудо“). На те састанке, по тадањем обичају сви су долазили без жена. Јања је први довео са собом Јелену, што је било изненађење за његове другове, али мало помало и остали почеше доводити своје жене, што им је свима причињавало задовољство.

Још један догађај оцртава његов карактер. Јеленина сестра изненада оста удовицом, необезбеђена сина даде у Војну академију, а сама затражи склониште код своје сестре. Јелена припита Јању, а он рече:

— Разуме се да је мораш примити, само ниједног часа нећу да ти буде измењарка, а што себи купујеш купићеш и њој. Нећу да се у мојој кући осећа сиротом.

Најстарије дете, кћер Јубицу, удао је за сина Анастаса Николића Терзибашића, Милошевог терзије. Сина првенца Андрију школовао је у Бечу у некој вишој Трговачкој академији. Други син због слаба здравља није се даље усавршавао. Најмлађи син, по завршетку Велике школе, својом умешношћу око оца, успео је да на медицини и специјализацији проведе у Бечу десет година.

Из архивске грађе види се да је Јања 1855 био устабаша, тј, старешина еснафа. У књизи: Списак ученика абаџијског еснафа“, која се води од 1851, после 91 уписаног ученика, преко целог реда, као нека овера, пише: потписали се код устабаше Јанета Спиридоновића.

У истој књизи, прекидајући списак ученика, на првој наредној страни следује текст: „Пошто то до данас није вођено шта је кад решавано на скуповима еснафским то је на захтевање свију ова књига уставновљена“. Овом закључку, после три скупа еснафлија, следе три одлуке, и то је све, записници се даље не пишу, а у књизи се наставља попис ученика, као што је то чињено и на претходним страницама. У једном од та три записника наведена су имена испитивача пред којима ће калфе полагати мајсторски испит. Овом закључку следују потписи: старешине еснафа и три помоћника од којих је један Јања Спиридоновић.

Еснаф је водио и књиге прихода и расхода. Сваке године исправност тих рачуна потврђивали су: старешина еснафа и пет до шест прегледача рачуна. Ови прегледачи

мењали су се из године у годину, док се име Јање налази стално од 1859 до 1871 године.

Јања је био целог живота приврженик дома Обреновића. С тугом је пратио догађаје и прогон кнеза Милоша, још теже му је пао одлазак кнегиње Љубице, која је на његову жалост умрла 1843 године у прогонству у Новом Саду. Дуго је морао чекати, а с радошћу је дочекао 1859-ту и дан повратка Господара Милоша. Своју захвалност, коју је дубоко осећао, и још на један начин да се одужи кнегињи Љубици, мада није била жива, када је кнез Михајло 1868 године дизао зграду за позориште, био је један од знатних приложника. И данас у аули тог здања, на мермерној плочи међу дародавцима налази се име Јање Спиридоновића.

У току живота привикао се на ново презиме, али на Јован није могао, па су га и даље звали, а и потписивао се Јања. Само начин како је писао своје име мењао се. Најстарији његов потпис из 1840 године у имену Јања има два старословенска слова ја а између њих н. Затим старо ја пише само на крају. Од 1855 иза слова н ставља старословенско њ; али, да се неби читало Јање, domeће и наставак та, па је због ортографије привремено променио своје име у Јањета. Тек од доласка кнез Михаила потписује се Вуковим словом њ, односно како се и данас пише.

Настале су тешке године за занате и еснафе, а и његове године нису дозвољавале напорна путовања у Цариград по робу. Па пошто је збринуо децу и обезбедио старост, постепено се повлачио из посла. Кад је престао да ради, живео је повучено уз своју драгу Јелену, или како су је унуци звали Баба Дуда, и своју кћер Софију, која се није хтела удавати за живота родитеља, да би се старала о њима.

Тестамент написан 1887 године показује да завештање износи у новцу и непокретностима више хиљада дуката.

Нерад му је тешко падао, постао је ћутљив и ретко је излазио из куће. Своја последња три дана провео је седећи на мин-

дерлуку, не жалећи се трпељиво је очекивао судњи час, а као праведник заспао је вечним сном 1888 године. Сахрањен је на гробљу код Маркове цркве, а доцније кћи Софија пренела је родитеље на Ново Гробље — Владановац, где и данас почивају.

Занимљив је однос према породици у Грчкој. Друга генерација одржавала је везу писмима и посетама. У трећој виђења су била ретка, а преписка је потпуно престала пре четрдесет година. Пре две године тражећи неке податке из Атине, моја рођака, којој сам писао, изненадила се што српска грана још увек мисли на прошлост и своје порекло. Добила је мој одговор који би се укратко исказао: Кад једно дете умре или нестане у некој породици, оно се жали годину или две, а затим се заборави. Али, кад је то изгубљено дете изборило свој живот, и кад је оснивач нове породичне гране, а дао својим радом и узорним животом углед породици, његови потомци не заборављају га и с поштовањем говоре о њему.

Да нисам заборавио свога деду Јању, мада га нисам познавао, доказ су ови исписани редови, које предајем идућем поколењу да се сачува успомена на његово име.

На крају овог излагања захваљујем Господину Танасију Илићу, вишем архивисти Историјског архива Београда, што ми је олакшао посао при истраживању података и што ме је упућивао на корисне књиге, помоћу којих сам расветлио поједине детаље.

Такође сам захвалан Госпођи Олги Мучалици, начелнику Архива Србије; Госпођи Радмили Антић, вишем кустосу Музеја града Београда и Госпођи Др Радмили Петковић, научном сараднику Историјског института при САН, за корисне податке и добре савете.

* Ово предање, о којем је реч у овом излагању, чуо сам као дете од свог оца. Као одрастао, двадесет година доцније, исто ми је поновила његова сестра, која је провела уз родитеље до последњег њиховог часа. Пре десет година и брат од стрица, знатно старији од мене, исто ми је испричао, а памтио је деда Јању. Њихова сећања помало су се разликовала у неким појединостима, али нису утицала на суштину предања, већ су га само допуњавала.

НАПОМЕНА

1. Др Тихомир Ђорђевић — *Живот и обичаји народа*. Ст. 38, прилог 104*

2. Др Бранко Перуничкић — *Београдски суд 1819 — 1839*. Издање Историјског Архива Београда.

3. *Мајстори абаџијског еснафа* — оригинална књига — У Историјском Архиву Београда.

4. Др Никола Вучо — *Распадање еснафа у Србији*. Издање Историјског института САН.

5. *Списак ученика абаџијског еснафа* — оригинална књига — у Историјском архиву Београда.

* Овај податак Др Тих. Ђорђевић морао је преписати у Архиву Србије пре 1914. године.

6. *Каса еснафа абаџијског* — две оригиналне књиге — у Историјском архиву Београда.

Желећи да видим у оригиналу поменуто писмо Стојана Симића, потражио сам га, али нажалост оно се не налази више у Београду. Из *Водича Архива Србије* књ. I у одељку: *Настанак и рад канцеларије...* ст. 17. пише: „за време окупације Србије 1915 — 1918 нестала су многа документа, па и цели одељци Кнеж. канцеларије, као што су Народна канцеларија (1827 — 1829)... Регеста у Архиву Србије која датирају од раније, пре 1915 год., нотира поменуто писмо: 26 — IX — 1828. Београд. Стојан Симић извештава господара да је неку децу дао на занат.

Др Радивоје Спиридоновић

L'ARRIVÉE À BELGRADE ET LA VIE D'UN ARTISAN AU XIXIÈME SIÈCLE

Radivoje Spiridonović

Au cours de l'insurrection grecque l'armée turque opprimait et maltraitait les habitants. Ainsi en 1828 en quittant Athènes une unité turque captura plusieurs jeunes garçons et les amena avec elle. Une partie de cette unité se dirigea de Salonique par Skoplje et Niš vers le pachaluk de Belgrade. Au cours de ce long voyage le garçon le plus capable devait servir le pacha qui commandait la troupe. A Jagodina ce garçon fait, tout à fait par hasard, la connaissance d'un commerçant grec. Celui-ci lui propose de le «voler» aux «Turcs» afin de le faire renvoyer à ses parents en Grèce. Le garçon accepte. Le commerçant grec le cache pendant plusieurs jours puis il le mène de Jagodina à Kragujevac et se présente avec lui au prince Miloš. Le prince refuse d'envoyer le garçon à Athènes mais décide de lui faire apprendre un métier et charge la princesse Ljubica de s'occuper de tout ce qui concerne le garçonnet grec. Celui-ci devient apprenti tailleur et se distingue dans ce

métier par son zèle et son application. Il monte en grade dans cette profession et obtient bientôt le salaire d'un tailleur. Grâce à l'aide de la princesse il ouvre son propre magasin. Il va à Athènes afin d'acheter des tissus et il retrouve sa famille. Son père veut le retenir définitivement mais il refuse car il a donné sa parole à sa fiancée qu'il reviendrait à Belgrade et il tient sa promesse. Bientôt après avoir terminé ses achats il retourne à Belgrade. Le début dans le métier n'est pas aisé; il faut se faire connaître et acquérir une renommée auprès des clients. Mais il y réussit. Il y avait aussi de nombreuses difficultés économiques à cause de la situation générale qui sévissait dans le Pachaluk de Belgrade. Dès son retour d'Athènes le jeune tailleur grec se marie, il a trois fils et deux filles. Toute sa vie il fut fidèle à la maison des Obrenović.

Cet article contient de nombreux détails historiques, des données sur la situation économique et sur la vie en général de cette époque.